

РЕЛІГІЙНА ОСВІТА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНА ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

На сучасному етапі такі поняття, як “релігійна освіта”, “духовна освіта”, “релігійне навчання”, “релігійне просвітництво”, “духовне виховання” та “християнська педагогіка” часто змішуються одне з одним, інколи витлумачуються навіть як синоніми. Так, згідно з деякими джерелами, релігійна освіта – це “система професійної підготовки служителів релігійних культів”. Священнослужителі говорять, що слід чітко відмежовувати релігійну освіту мирян від духовної, що готує священнослужителів для служби у храмах. Одні вчені вважають, що проблема релігійного виховання та освіти є суто церковною справою, інші – що релігійна освіта, як просвітництво, можлива у світських школах. Поки що більшість дослідників дотримуються думки, що, на відміну від релігійної освіти, релігієзнавча є більш необхідною для підростаючого покоління, оскільки знайомить своїх реципієнтів із різними поглядами на релігію, не висловлюючи прихильності до того чи іншого віровчення або конфесії, суто науково розкриває зміст історії віровизнання та релігійних течій.

Що стало причиною таких відмінних позицій? По-перше, історія формування педагогічної системи, в якій до XVII століття ці поняття означали безпосереднє отримання знань учнями від священнослужителів. Пізніше, після появи спеціальних навчальних закладів, котрі готували священнослужителів, відбулась диференціація понять духовної (професійної) та релігійної освіти. За радянських часів шкільна освіта базувалась на ідеологічному підґрунті, де знання про релігію надавались переважно в релігієзнавчому, здебільшого атеїстичному, контексті. Згідно з Конституцією України, Законами України “Про освіту”, “Про свободу совісті та релігійні організації”, державна освіта має бути світською з гуманістичним характером, поряд із якою може існувати суто релігійна освіта, здійснювана Церквою (релігійними організаціями).

Іншою причиною різноманіття підходів є те, що в більш широкому розумінні трансляція конфесійного та неконфесійного (релігієзнавчого) знання про релігії може тлумачитись як “релігійна освіта”, відмежовувана за своїм предметом (релігією) від “філософської” або “теологічної” освіти. Великий проміжок часу вона викладалась представниками церкви. Відомо, що на Заході кафедри релігієзнавства, так як і сам цей предмет, існують від другої половини XIX ст. Разом із тим, “релігієзнавство” або “наука про релігію”, що являє собою самостійну галузь сучасного знання, почало формуватись з XIX століття.

Нагадаємо, що до християнства термін “*religion*” прийшов із давньої латини, де, згідно з Цицероном, він означав корисні для держави, легітимні вірування, що протиставлялись шкідливим “забобонам”. У європейській культурі цей термін дуже довгий час означав приналежність до християнської церкви, переважно чернечий спосіб життя. Саме християнство стало вважатись “релігією” лише з V ст. н.е., після його офіційного визнання державним культом імперії, бо протягом попередніх століть чиновники імперії відносили його до “забобонів”. Чимось цей історичний приклад нагадує, наскільки наші оцінки тих чи інших духовних феноменів залежні від нашої упередженості, переконань особи, групи людей або державного апарату.

З таких позицій “релігієзнавство” розуміється як “істинна теологія”, фундаментальне володіння (знання) релігії, що здатне навчити справжньому ставленню індивіда до Бога. Така позиція спирається на багатий досвід теологічної та філософської апологетики, що намагалась підкреслити абсолютну значимість християнства.

Широке порівняльне вивчення релігій, яке розподіляло їх на правдиві та хибні, почалось у XIX столітті. У цей період релігієзнавець бачиться як світський інтелігент, гуманіст, світогляд якого не повинен впливати на дескрипцію та тлумачення конкретних соціальних феноменів. З початку XX ст. виникає наступна герменевтична форма, де релігієзнавець має бути дослідником, здатним глибоко розуміти досліджуваний феномен з середини.

Цікавим є те, що в університетах та інших вищих навчальних закладах Російської імперії XVIII – початку XX століть не створювались спеціальні богословські факультети чи відділення, а читались окремі предмети, які мали відношення до Церкви та склали частку

загальноосвітніх курсів. Так, на історико-філологічних факультетах викладалась історія Церкви, на юридичних – церковне право, богослов'я.

Сучасне релігієзнавство об'єктивно й толерантно ставиться до викладення матеріалу, тоді як конфесійна освіта завжди носить апологетичний характер, підкреслюючи домінантність своєї традиції над іншими. Шкода, але система освіти може стати ареною для міжконфесійного протистояння. Найкраще б було зберегти за освітою її законний статус гуманістичного посередника в передачі культурного спадку, створеного носіями як різних конфесійних, так і неконфесійних світоорієнтацій. Таке може бути досягнуто лише через розуміння релігійної освіти як релігієзнавчої, неапологетичної.

Виходячи із законодавчих основ в Україні, школа (державна система освіти) відокремлена від церкви, релігійної організації і має світський характер. Доступ до різних видів та рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії. Громадяни можуть здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими. Релігійні організації мають право, відповідно до своїх внутрішніх настанов, створювати навчальні заклади й групи для релігійної освіти дітей та дорослих, а також здійснювати навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування. Батьки або особи, які їх замінюють за взаємною згодою мають право виховувати дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії. Отже, з цього ми бачимо, що демократизація нашого суспільства не лише не утискує, але й відкриває сприятливі можливості для організації релігійної освіти в Україні.

На сьогодні в Україні, як і в деяких державах колишнього СРСР, склалась, мабуть, закономірна ситуація, коли після активної атеїзації суспільства відбувається його теологізація. Усе частіше стало поставати питання про введення теології замість релігієзнавства у вищих навчальних закладах, а у школах Закону Божого. Вже існує практика впровадження цього у життя, попри порушення цим норм чинного національного законодавства. Існують досить відверті заяви деяких священнослужителів, що на теологічних факультетах повинні вчитись лише уцерковлені особи; невірющим, агностикам, представникам інших конфесій тут немає місця. Такий підхід здатний викликати подальше поглиблення розколу вже розколотого суспільства, ускладнення міжконфесійних відносин, оскільки, наприклад, кожному протестанту дано зрозуміти, що йому на такому факультеті немає місця. А протестантизм в Україні – достатньо помітне явище: близько чотирьох тисяч лише зареєстрованих релігійних організацій. Не враховувати релігійну карту нашої країни, а тим більше не бачити тих складних взаємовідносин, що склались між конфесіями, означає робити величезну помилку. Ніхто не виступає проти теології, але теологія повинна викладатись в духовному, а не державному навчальному закладі. Наприклад, у Німеччині та в деяких інших країнах уведений церковний податок, за рахунок якого викладається теологія в державних вузах, а цікаво, чи погодилися б вітчизняні платники податків сплачувати ще й такий церковний податок до об'ємного переліку на сьогодні існуючих.

Релігієзнавство є науковою дисципліною та оперує науковими методами та категоріально понятійним апаратом. Релігієзнавство не може і не повинне бути конфесійним. Сумнівним є зараховування теології до рангу науки, оскільки одна з фундаментальних характеристик науки – те, що вона допускає перегляд та відмову від встановлених наукових доктрин за наявності нового знання. У цьому і полягає одна з основних відмінностей науки від теології. Відрізняються вони і за предметом, і за об'єктом розгляду. Якщо релігієзнавство як предмет вивчає релігію, яка є об'єктом його аналізу, то теологія розглядає в якості свого об'єкта лише Бога.

Сам термін “теологія” (“богослов'я”) вперше зустрічається у ранньохристиянських апологетів, однак Аристотель вкладав у нього зміст міфотворчості. Ранньохристиянські теологи у своїх намаганнях зіткнулись з однією суттєвою проблемою, неможливість вирішення якої доводить той факт, що теологія все ж не наука: вони намагались пояснити не зрозуміле в християнській догматиці через зрозуміле, тобто шляхом, яким іде наука. Але, як відомо, результат був не досить вдалим, про що свідчить творчість Аврелія Августина, який незадоволений намаганнями апологетів, висунув онтологічний доказ існування Бога. Фома Аквінський висунув п'ять доказів існування Бога, однак і вони мають суперечності, отож не є доказами у суто науковому розумінні.

Цікаво, який буде запит на фахівців – теологів для здійснення своєї професійної діяльності? Якщо перелічити основні інституції держави: органи державного управління, заклади культури, ЗМІ, групи соціальної адаптації, громадські та релігійні організації, то працівникам указаних категорій (крім релігійних організацій) доводиться, за видом своєї діяльності, спілкуватись з людьми різної конфесійної приналежності та світоглядної орієнтації. Це означає, що такі люди повинні мати широкий релігієзнавчий світогляд, володіти знаннями в галузі історії, віровчення, особливостей релігійної практики і соціального призначення всіх конфесій без винятку і ставитись до них неупереджено. Вдало вирішити це дозволить підготовка фахівців, здійснювана на сьогодні державним стандартом за спеціальністю “Релігієзнавство”.

Кадри, підготовлені на вузькоконфесійній основі, не здатні неангажовано та коректно вирішувати питання, пов’язані з відносинами державних органів та релігійних організацій різних конфесій, міжконфесійними відносинами, відносинами між віруючими та не віруючими, оскільки в основу їх діяльності, згідно з рівнем їхньої підготовки, покладено не пошук консенсусу, а викривання іншої віри. Доречно зазначити, що в США, згідно з “Правилами про релігійні вияви та вираження релігійних поглядів для федеральних службовців”, підписаних колишнім президентом Клінтоном у серпні 1997 р., вважається неприпустимою “видимість державного заохочення релігії”.

Стає очевидним, що нав’язування суспільству релігії, в тому числі суто релігійної освіти та виховання в державній школі, може спровокувати протестні настрої серед секулярно орієнтованої частини суспільства, що за даними соціологічного опитування складає від 42 до 48% населення, а також здатне посилити світоглядну та релігійну нетерпимість.

Таким чином, щоб зберегти та закріпити цивільний мир в Україні, слід неухильно втілювати у життя положення Конституції про відокремлення школи від церкви, проголошеного законом України світського характеру освіти в державних на муніципальних учбових закладах, реальну свободу совісті та віросповідання для кожної людини, правову рівність релігій. Перегляд таких норм життя, що поставили нашу державу поряд із цивілізованими демократичними країнами, став би у третьому тисячолітті невинуватим відхиленням на шляху формування громадянського суспільства.

О.Вадзюк, І.Калакайло, Р.Твердоступ (Тернопіль)

СТУДЕНТИ І РЕЛІГІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ЗМІНИ

Питання становлення української державності нерозривне зі становленням духовності українського громадянина, повернення до споконвічних цінностей української нації. У важкі часи чужоземного гніту саме церква відігравала підтримуючу роль, а часто і перебувала форпостом українськості в суспільстві. В ситуації, що склалася старшому поколінню не доводиться ламати себе, чи змушувати до відвідування церкви, сповідання християнських цінностей. Зараз в державі існують прекрасні можливості щодо здійснення права на вільне віросповідання. Більшу цікавість викликає ставлення підростаючого покоління, молоді до релігії, обрядів, так як саме молода людина буде продовжувачем справи старшого покоління, носієм української ідеї, української духовності.

З метою ознайомлення зі станом цієї сторони життя сучасної молоді і його передової частини – студентства, Тернопільський обласний центр соціальних служб для молоді провів дослідження з проблеми "Молодь і релігія". Основним завданням опитування було встановити, яка кількість молоді вважає себе віруючою, як вона розподіляється між різними конфесіями, як часто реалізує своє право на віросповідання, як оцінює міжконфесійну ситуацію і ставиться до віруючих інших конфесій, які риси на думку молоді повинна мати віруюча людина. З цією метою у м.Тернополі було опитано 196 студентів старших курсів педагогічного то технічного університету. Інституту економіки і підприємництва, медичної академії та академії народного господарства, експериментального інституту педагогічної освіти.